

4/11/18

Η εικόνα της διαφορετικότητας

Ο queer ελληνικός κινηματογράφος

Άποψη της έκθεσης

ΤΗΣ ΑΙΝΑΣ ΡΟΖΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, *Επιθυμίες και πολιτική. Η queer ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου (1924-2016)*, Εκδόσεις Αιγόκερως, σελ. 440

Με τη μονογραφία *Επιθυμίες και πολιτική. Η queer ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου (1924-2016)*, ο Κωνσταντίνος Κυριακός μάς παρουσιάζει την ολοκληρωμένη εκδοχή της μακροχρόνιας ενασχόλησής του με τις διαφορετικές όψεις της απεικόνισης του ομοερωτισμού στον ελληνικό κινηματογράφο. Δέκα πέντε χρόνια πριν, σκιαγραφώντας το τοπίο και τις γενεαλογίες του ελληνικού gay κινηματογράφου, με το βιβλίο του *Διαφορετικότητα και ερωτισμός* επιχείρησε μια πρώτη χαρτογράφηση του πεδίου παρουσιάζοντας επιλεγμένα παραδείγματα ταινιών και επιχειρώντας να εντοπίσει

τους σημαντικότερους σταθμούς στην κινηματογραφική αναπαράσταση της ομοφυλοφιλίας. Με την πρώτη εκείνη μελέτη εισήγαγε ένα πεδίο έρευνας που τότε ήταν σχεδόν άγνωστο, τουλάχιστον στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο.

Στην πρόσφατη αυτή έκδοση, διαθέτοντας πλέον μια πανοραμική εποπτεία και βαθιά γνώση του υλικού του, ο Κυριακός περιλαμβάνει τη συστηματική παρουσίαση και ταξινόμηση των κινηματογραφικών ταινιών και την κριτική ανάλυσή τους με σημείο αναφοράς θεωρητικά εργαλεία που προέρχονται από το πεδίο των queer studies. Με τον τρόπο αυτό, η μελέτη συμβάλλει στην ανάπτυξη ενός νέου πεδίου στην ελληνική βιβλιογραφία, με ερευνητικές εργασίες που χρησιμοποιούν διαφορετικά θεωρητικά εργαλεία από το πεδίο των σπουδών φύλου (gender studies) και της queer θεωρίας για την ανάλυση και την ερμηνεία του ελληνικού κινηματογράφου, αλλά και του θεάτρου και της λογοτεχνίας. Επιπλέον, εξετάζοντας την ελληνική περίπτωση, συνδιαλέγεται με το έργο των μελετητών που εξετάζουν τη διαδρομή του queer κινηματογράφου σε άλλες χώρες.

Ειδικότερα, η μελέτη συμβάλλει σημαντικά στη συζήτηση με θέμα την απεικόνιση των έμφυλων ταυτοτήτων, τη «διαχείριση» της σεξουαλικής ετερότητας και τη διαμόρφωση στο ελληνικό κινηματογραφικό τοπίο μιας διακριτής queer αισθητικής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η προσέγγισή του δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά σε ταινίες της σύγχρονης παραγωγής, όπου οι ίδιοι οι δημιουργοί συχνά συνομιλούν με τον θεωρητικό λόγο, ή σε «στρατευμένες» ταινίες με μια ανοιχτή gay θεματολογία, αλλά συμπεριλαμβάνει και μια εκ νέου ανάγνωση παλαιότερων ταινιών.

Ο συγγραφέας εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί ως υπόβαθρο αναφοράς την queer θεωρία, με βάση την οποία και προσδιορίζει το αντικείμενο της μελέτης του. Η έννοια queer αφορά «οποιαδήποτε στοιχείο ή έκφραση σχετίζεται με τον τομέα της σεξουαλικότητας, των έμφυλων ταυτοτήτων και της πολιτικής, [...] το οποίο διαταράσσει και απογυμνώνει τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης και αντίληψης».¹ Στο πλαίσιο αυτό, ο Κυριακός περιγράφει την οπτική υπό την οποία συζητά τις ταινίες και τους τομείς στους οποίους εστιάζει. Η προσέγγισή του «διερευνά πώς και γιατί η ρευστότητα όλων των μορφών της σεξουαλικότητας συνδέεται με τους μηχανισμούς παραγωγής και πρόσληψης των ταινιών, δίνοντας, συχνά, έμφαση στις παραδοσιακά αγνοημένες ή λογοκριμένες ομοφυλόφιλες σεξουαλικότητες» (σ. 11).

Jennifer Purvis, «Queer» in Catherine M. Orr, Ann Braithwaite, Diane Lichtenstein (eds.), *Rethinking Women's and Gender Studies*, London: Routledge, 2012, σ. 203.

Ξεχωριστή έμφαση δίνει στον τρόπο με τον οποίο εντοπίζει και ερμηνεύει τις κινηματογραφικές αναπαραστάσεις της ομοφυλοφιλίας: στο επίπεδο της κατασκευής της εικόνας, του είδους, των μυθοπλαστικών χαρακτήρων αλλά και στον τρόπο με τον οποίο η ιστορία ταυτίζεται ή αποκλίνει από την κοινωνική και ηθική νόρμα (σ. 12). Στον τομέα αυτό πρόθεσή του είναι να αναδείξει λανθάνουσες queer όψεις στην ταυτότητα των χαρακτήρων, την υποκριτική και τη σημαντική του σώματος των ηθοποιών μέσα από τις οποίες προβάλλονται «αποκλίνουσες» εκφάνσεις της αρρενωπότητας ή της θηλυκότητας, αλλά και τις υπόρρητες εμφάνσεις του σκηνοθέτη, όπως αυτές ανιχνεύονται στο βλέμμα της κάμερας, στα πλάνα και στο μοντάζ των επιμέρους σκηνών. Για την ολοκληρωμένη αποτίμηση της ιδεολογικής λειτουργίας των queer ταινιών, ο συγγραφέας υπογραμμίζει την ιδιαίτερη σημασία που έχει η μελέτη της υποδοχής των ταινιών από το κοινό και τους κριτικούς (σ. 25). Οι τεκμηριωμένες αναφορές στην πρόσληψη των ταινιών μάς φανερώνουν μία επιπλέον όψη στη διαδρομή της ελληνικής κοινωνίας προς την αναγνώριση (*coming out*) της queer ταυτότητας και αισθητικής.

Εξίσου ενδιαφέρων είναι και ο τρόπος που ο συγγραφέας αφηγείται τη διαδρομή του ελληνικού queer κινηματογράφου, συνδυάζοντας τη χρονολογική παρουσίαση και ταξινόμηση των ταινιών με τη θεματική. Διαβάζοντας τη μελέτη, ο αναγνώστης αποκτά καθαρή εικόνα της ιστορικής αυτής διαδρομής, που δεν αναφέρεται μόνο στην αισθητική και τις ιδεολογικές επιλογές των ταινιών, αλλά αντανάκλα επίσης την ιστορία των νοοτροπιών, τις κοινωνικές αντιλήψεις και τα στερεότυπα απέναντι στη σεξουαλική διαφορετικότητα αλλά και τις ρωγμές που με πολύ αργούς ρυθμούς συντελούνται στην κυρίαρχη ιδεολογία.

Χρησιμοποιώντας ως πλαίσιο αναφοράς τις διαφορετικές εποχές στην εξέλιξη του ελληνικού κινηματογράφου, η μελέτη εξετάζει την παράλληλη διαμόρφωση του «κανόνα» του queer κινηματογράφου. Με κριτήριο τις διαφορετικές απεικονίσεις της ομοφυλόφιλης ταυτότητας, ο συγγραφέας διακρίνει τρεις κομβικές στιγμές: τη στερεοτυπική αναπαραγωγή και τη διακωμώδηση του ομοφυλόφιλου, τη «ρεαλιστικής» πρόθεσης δαιμονοποίηση ή τον στιγματισμό της σεξουαλικής απόκλισης, και την (πιο πρόσφατη) απόπειρα επιβολής μιας αποενοχοποιημένης ματιάς. Στη γραμμική αυτή αφήγηση παρεμβάλλει κάποιες επιπλέον θεματικές κατηγορίες με διαφορετική θεματική έμφαση. Έτσι, εκτός από τις ταινίες με σαφή ή λανθάνουσα ρεαλιστική πρόθεση, εξετάζει μια σειρά ταινιών που παραπέμπουν στον μύθο ή την ιστορία κατασκευάζοντας τον «κανόνα» μιας ομοφυλόφιλης κουλτούρας, ενώ επίσης αναφέρεται ξεχωριστά στο θέμα της παρενδυσίας και στον τρόπο που λειτουργεί ενισχύοντας ή υπονομεύοντας τη στερεοτυπική απεικόνιση της αποκλίνουσας σεξουαλικότητας. Η επιλογή του ερευνητή

να συμπεριλάβει ένα ξεχωριστό κεφάλαιο με θέμα την απεικόνιση της γυναικείας ομοφυλοφιλίας όπως και η αναφορά στην ανάδυση και την ανάδειξη των σημαντικότερων γυναικών ηθοποιών ως gay icons, ανοίγει ένα κεφάλαιο σε ένα σχεδόν ανεξερεύνητο πεδίο που αφορά την ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου από την σκοπιά των γυναικών.

Η μελέτη *Επιθυμίες και πολιτική. Η queer ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου (1924-2016)* μας ξεναγεί στην ιστορία του ελληνικού queer κινηματογράφου παρουσιάζοντας τις διαφορετικές του γενεαλογίες. Είναι σαφές ότι διανύουμε μια εποχή που το ζήτημα της σεξουαλικής ετερότητας και της εναλλακτικής «επιτέλεσης» των έμφυλων ταυτοτήτων ακούγεται ηχηρά στον δημόσιο λόγο, χωρίς ωστόσο να έχει καταφέρει να κάμψει τα ομοφοβικά αντανάκλαστικά και να αναχαιτίσει τις επιθετικές αντιστάσεις της ελληνικής κοινωνίας. Δεν είναι τυχαίο ότι ο συγγραφέας επιλέγει να ολοκληρώσει το βιβλίο του γράφοντας: «Όσα δύσκολα κατακτήθηκαν, δεν παύουν να είναι και ρευστά» (σ. 382).

Η Λίνα Ρόζη είναι επίκουρη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Πατρών
